

Gauta 2008 01 24
Prano Dovydaičio premijai

ALMANTAS SAMALAVIČIUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

KULTŪROS KRITIKA TARPUKARIO LIEUVOJE: JULIJONAS LINDĖ-DOBILAS

Cultural Criticism in Pre-war Lithuania: Julijonas Lindė-Dobilas

SUMMARY

So far writings of Julijonas Lindė-Dobilas, an important writer and critic of the first half of the XXth century, have been analyzed from the viewpoint of literary history and criticism. An author of first Lithuanian psychological novel "Raving," Julijonas-Lindė Dobilas remains an important figure in the history of Lithuania's literature. However, his critical writings, collected into one volume one decade ago, represent his going beyond the borders of art or literary criticism. In the present article he is treated as a versatile cultural critic, who developed a rather unique critical discourse in the cultural context of Lithuania's first half of the XXth century. Being not only a novelist, but also a Catholic priest, Lindė-Dobilas never submitted himself to official viewpoint of the Church nor sought some fashionable ideology of his day. His writings represent a sum of approaches. Influences range from Taine to Walcel and Croce. While in his aesthetics Lindė-Dobilas is a humble follower of Western thinkers of his time, in cultural criticism he developed a broad and interesting approach, his own categories and conceptual tools. His writings on literature, art, psychology of nations, creativity, cultural history are an interesting example how cultural criticism took shape and matured in pre-war Lithuania.

SANTRAUKA

Iki šiol Julijono Lindės-Dobilo – žymaus pirmosios XX amžiaus pusės rašytojo ir kritiko raštai buvo analizuojami daugiausia literatūros istorijos ir literatūros kritikos požiūriu. Pirmojo lietuviško psichologinio romano *Blūdas* autorius Julijonas Lindė-Dobilas net ir keičiantis literatūros vertinimo kanonams išlieka svarbi Lietuvos literatūros istorijos figūra. Tačiau jo negrožinės literatūros tekstai (kultūros kritika, filosofinė eseistika, literatūros interpretacijos ir kt.) leidžia jo vaidmenį mūsų kultūros istorijoje suvokti gero kai platesniame kontekste.

RAKTAŽODŽIAI: kultūros kritika, intelektualinis gyvenimas, kūryba, pozityvizmas.

KEY WORDS: Cultural criticism, intellectual life, creation, positivism.

Šiame straipsnyje negrožiniai rašytojo kūriniai interpretuojami kaip plačiašakė kultūros kritika, sukūrusi ganėtinai išskirtinį kultūros kritikos diskursą XX amžiaus pirmosios pusės lietuvių intelektualiniame gyvenime. Būdamas ne tik romanistas ir dramaturgas, bet ir katalikų kunigas, Julijonas Lindė-Dobilas niekuomet nebuvo angažuotas katalikiškojo sparno ideologijai, nesišliejo ir prie kurios nors kitos anuomet įtakingos politinės ideologijos. Nors savo filosofinio pobūdžio veikalais rašytojas lieka kukliu modernių Vakarų filosofų sekėju (šiuo požiūriu jis užima marginalinę vietą ir Lietuvos filosofijos istorijoje), jo reikštą įvairiapusę kultūros kritiką derėtų laikyti vienu įdomiausių šio pobūdžio diskurso pavyzdžių to meto intelektualinėje kultūroje.

VIETOJ ĮVADO

„Pirmutinis atgimstančios Lietuvos etapas bus, be abejo, materializmas, sumaterialėjimas. Tai liudija istorija, patvirtina psichologija, bet geriausiai įrodo pats gyvenimas. Ir su tuo reikia sutikti“ – su pranašiška išvalga, tarsi taikyta antrajam mūsų krašto atgimimo laikotarpiui, rašė Julijonas Lindė-Dobilas pirmaisiais XX amžiaus dešimtmečiais. Šiandien, kai jo taikliai nusakyta tendencija vėl įgauna apčiuopiamus kontūrus, lieka ne tik stebėtis rašytojo išvalgumu, bet ir dar kartą atsigręžti į šio iškilus mūsų kultūros vyro raštus, kuriuose rasime daugybę kitų, ne mažiau tikslių pastebėjimų, sujungiančių praeitį su dabartimi. Iš tiesų, retsykais imi savęs klausti, ką reiškia mums, šiuolaikinės Lietuvos žmonėms autorių, rašiusių pirmosios nepriklausomybės įtvirtinimo metais, apmąstymai apie ano meto kultūrą bei intelektualinį visuomenės klimatą. Ar gręžtis atgalios verčia tik formalus siekis pabrėžti tradicijų tęstinumą, atiduoti duoklę tų laikų intelektualams, rituališkai nusilenkti praeities kultūrai? Ar vis dėlto svarbesni kiti dalykai: pajusti iš kokių minties šaltinių ilgainiui susiklostė šiuolaikinės Lietuvos

kultūros audinys ir jo intelektualinė dimensija? Argi nėra svarbu, atsigręžus atgal praeities veidrodyje pamatyti ar toli nužengėme? Kita vertus, dažnai visai pagrįstai svarstoma, ar galima pasimokyti iš praeities? Ir, tarstelėtų skeptikas, ko tos praeities pamokos vertos, jei šiandien gyvename visiškai kitokioje visuomenėje ir susiduriame su esmingai pakitusio, globalizuoto pasaulio mums metamais iššūkiais? Tiesioginių pamokų praeityje ieškoti galbūt iš tiesų nėra labai perspektyvu, tačiau pasižvalgyti į savos intelektualinės kultūros palikimą visuomet naudinga ir pravartu. Pirmiausia, kad ir todėl, kad tie pasižvalgymai sustiprina suvokimą, kad tuščioje ir nevaisingoje dirvoje neauga niekas, tačiau lauke kadaise išpurentame gyvo ir skvarbaus intelekto vešliau skleidžiasi ir šiuolaikinio mąstymo želmenys.

Iki šiol Julijono Lindės-Dobilo kūryba buvo daugiausia analizuojama ir interpretuojama iš literatūros istorijos, literatūros kritikos bei estetikos pozicijų. Šiame straipsnyje Julijono Lindės-Dobilo raštai nagrinėjami kaip kultūros kritikos diskursas, pasitelkus idėjų istorijos metodologiją.

Iš pradžių – žiupsnelis biografinių faktų. Julijonas Lindė (vėliau prie pavardės pridurs literatūrinį slapyvardį Dobilas) gimė 1872 metais Dovyduose, Palsvalio rajone. Pradžios mokyklą baigė Joniškėlyje, gimnaziją – Kuldygos miestelyje Latvijoje, vėliau įstojo į Kauno kunigų seminariją, kurią baigęs dirbo kunigu įvariose parapijose: Raseiniuose, Varniuose, Latvijos Skaistkalnėje, Mintaujoje, Pilbergėje, Ilūksnėje. Atlikdamas bažnytines priedermes Latvijoje ėmėsi ir švietėjiškos, pedagoginės veiklos, kuriai vėliau, grįžęs į Lietuvą, paskiria visą likusį gyvenimą: nuo 1922 metų mokytojauja Panevėžio berniukų gimnazijoje, dirba jos direktoriumi, vadovauja garсияjai, anuometiniame kontekste analogų beveik neturinčiai „Meno kuopai“, kuri išugdė būrį iškilių lietuvių kultūros veikėjų, rašytojų, redaktorių, žurnalistų.

Latvijoje patyrė didžiulį dvasinį sukrėtimą, o kartu ir nusivylimą savo paties geromis intencijomis. Per 1905 metų revoliuciją buvo suimtas ir įkalintas. Patikėjęs Pilbergės apylinkėse veikusio carinės rusų kariuomenės baudžiamojo būrio vado pažadais, įkalbėjo sukilėlius sudėti ginklus ir atsiduoti valdžios malonei. Paklusę autoritetingo kunigo raginimui, jie netrukus pasidavė. Sukilimo malšintojai kunigui duoto žodžio neištesėjo: maištininkai buvo suimti ir sušaudyti. Dėl šio sukrėtimo stipriai pašliję Julijono Lindės-Dobilo sveikata; galiausiai jis paliko Pilbergę visam laikui. Vis dėlto atsiskyrėliu netapo. Pirmojo pasaulinio karo metais Julijonas Lindė darbavosi lietuvių tremtinių mokyklose

Rusijoje ir vykdė katalikų dvasiško priedermes. Panevėžyje atsidūrė gana atsitiktinai – pakviestas dirbti pedagoginį darbą gimnazijoje seno bičiulio J. Yčo; čia rado susitelkusį išpūdingą lietuvių šviesuomenės būrį – rašytoją G. Petkevičaitę-Bitę, skulptorių J. Zikarą, gamtininką J. Elisoną, poetą, visuomenininką M. Grigonį. Iš pastarojo perėmė vadovavimą „Meno kuopai“ ir pavertė ją M. Grigonio žodžiais tariant „mažuoju Lietuvos universitetu“, kuriame skaitė paskaitas apie klasikinę literatūrą, estetiką, kūrybos psichologiją. Panevėžyje toliau savarankiškai studijavo filosofiją, kuria susidomėjo dar seminarijoje, studijas vėliau tęsė Latvijoje, gilindamasis į I. Kanto, B. Spinozos, W. Dilthey'aus veikalus. Kiek vėliau atidžiai analizavo įtakingo XIX amžiaus pranzūzų meno filosofo ir kultūros istoriko H. Tayne'o ir italų filosofo B. Croce's darbus. Dobilo estetiką analizavęs Alfonsas Andriuškevičius gana taikliai pastebėjo, kad tarpukario tėvynainiai, akademiniai filosofai, šalinosi Julijono Lindės-Dobilo mąstymo; jo darbai liko neištraukti iš apžvalgienius ir studijoms skirtos lektūros šaltinius. Tačiau nepaisant akademikų abejingo požiūrio į rašytojo plėtotą estetiką, gyva ir vaizdinga, į vyraujančio filosofinio diskurso nustatytus rėmus netelpanti Dobilo mintis skleidėse viešojoje erdvėje, pirmiausia – visuomenės, kultūros žurnaluose ir švietėjiškų organizacijų aplinkoje.

Julijonas Lindė-Dobilas priklauso tiems iškiliems intelektualams ir kultūros kritikams, kurių mąstymas brendo ir

skleidėsi spaudžiant konfliktuojančioms katalikų ir pozityvizmo ideologijoms, kurių kiekviena siekė primesti savas kultūros vertinimo normas. Nuo trečiojo XX a. dešimtmečio pabaigos ši konkurencija vyko tiek universitetinėje aplinkoje, tiek vienos ar kitos pakraipos kultūros leidiniuose. Nepriklausydamas akademiniam sluoksniams rašytojas liko nuošalyje teorijų, kurias propagavo ar kūrė institucionalizuoti, t.y. universitetiniai, akademiniai mąstytojai, diktavę toną svarstymuose apie meno esmę. Galbūt todėl jo filosofinės interpretacijos skleidėsi viešojoje erdvėje (kultūros ir visuomenės žurnaluose), o ne akademinuose ano meto diskursuose.

Julijonas Lindė-Dobilas būtų pakankamai reikšmingas mūsų krašto kultūros istorijai, jeigu jo plunksnai priklausytų tik vienui vienintelis jį išgarsinęs grožinės literatūros kūrinys *Blūdas* (1912) – pirmasis psichologinis romanas Lietuvoje juoba, kad daugelis kitų jo veikalų: pjesių ar apysakų literatūros istorijos požiūriu nėra labai reikšmingi ar išskirtiniai ir šiandieną veikiausiai įdomūs kaip ano meto kūrybos ir meninių siekių liudijimai. Tačiau Lindė-Dobilas mūsų kultūros istorijai svarbus ne vien kaip šio romano autorius, bet ir kaip savitas, įdomus, plataus akiračio kultūros kritikas, reprezentuojantis lietuvišką viešųjų intelektualų tradiciją, pagaliau vėl atgyjančią mūsų visuomenėje. Verta pastebėti ir tai, kad jo siekis praturtinti po carinės kolonizacijos iš pelenų kylančią Lietuvos kultūrą Vakarų pasaulio klasikos palikimu buvo svarbi pastanga. Kita vertus, ne mažiau aktualu šitai ir dabar, kai mėgi-

name atkurti senas sąsajas su europine kultūra. Šiuo požiūriu nėra kiek neperdedant Julijoną Lindė-Dobilą galima laikyti simboline šių procesų figūra.

Rašytojas buvo klasikinės Vakarų Europos kultūros auklėtinis, nevenkęs viešai išpažinti ištikimybės savo gilios adoracijos objektui ir likęs gana indiferentiškas savo meto moderniesiems sąjūdžiams mene ir literatūroje. Savotiškai paradoksalu, kad gilus susidomėjimas klasikiniu paveldu jam nėra netrukdydė sekti XX amžiaus pirmosios pusės filosofijos ir estetikos kryptis, remtis jam dvasiškai artimesniais to meto mąstytojais. Savo svarstymuose apie kultūros istoriją jis nuolatos apeliuodavo į dvi didžiąsias pradžias Vakarų kultūros figūras: Dantę ir Homerą. Šiuo atveju mums visiškai nesvarbu, ar pastarasis buvo mitinė, ar reali figūra (jau beveik neginčijamai įrodyta, kad Homero vardu pridengtas milžiniškas kolektyvinės kūrybos klodas), svarbu tai, kad šie vardai jam ženklina dvi didžiąsias civilizacijas: pagoniškąją ir krikščioniškąją. Priešingai nei iškiliausias to meto filosofas Stasys Šalkauskis, jis aiškino kad kultūros ištakas reikia išvelgti religijoje: „Religija – kultūros motina. Nėra žmogaus, kuris nebūtų gimęs iš moters, nėra kultūros, kuri nebūtų gimusi iš religijos. Pasakysiu: nėra ir rimto galvojimo, kuris šitokiu ar tokiu būdu nebūtų susijęs su religija.“¹ Savo mintį jis toliau papildė teigdamas, kad „Religija gimdo naują kultūros tipą ir jį auklėja tol, kol jis subręsta, kol jis pasijunta ir pats gališ apie save ir savo aukštuosius tikslus spręsti. Religijos žmogus kūdikis. <...>

Siauras yra tas takelis, kuriuo leista tam kūdikiui bėgioti, iš abiejų pusių akilai užtvertas, nes jei kūdikis nuklysta, jis ir paklysta. Bet, nors jis ir siauras, tas kelelis, ir, kaip pati krikščionybė pripažįsta, erškėčiais išklotas, bet tiesus ir visas idėjos – tikslo nušviestas.² Religiją jis laikė pradine žmogaus sąmonės išraiška ir aiškino visas tris „dvasios formas“, t.y. religiją, meną ir filosofiją kartu esant sąmone ir pažinimu. Mokslui buvo linkęs pripažinti autonomiją. O štai pirmųjų trijų dvasios formų sąveika sudarė absoliučią vienovę. Vienovė buvo pažeidžiama tuo atveju, jei kuri viena iš formų pajungiama kitai, o toks veiksmas, jo nuomone, tegali sukelti neigiamas pasekmes kultūrai, todėl pagimdžiusi naują kultūros tipą, religija jį ugdo tol, kol šis tampa savarankišku, pajėgiu spręsti savo aukščiausius tikslus. Išauginta religijos kultūra ižengia į laisvės sferą, siekdama savų, nuo savo motinos nebe priklausomų tikslų. Sąmonės skaidymas į sąveikaujančias, tačiau pakankamai nepriklausomas formas buvo idėja, kurią jis perėmė iš Benedetto Croce's filosofijos, kuria be galo žavėjosi ir pasitikėjo.

Lindės-Dobilo meno, kaip autonomiškos žmogaus sąmonės dalies, koncepcija kai kuriais aspektais akivaizdžiai skyrėsi nuo profesoriaus Stasio Šalkauskio sisteminio požiūrio, pagal kurį menas, nors ir būdamas esminis kultūros elementas, yra subordinuotas religijai. Šalkauskiui menas negalėjo būti visiškai autonomiškas dėl kultūros idealo netobulumo, kurį turėjo kompensuoti tobulas religijos idealas, tad kultūra privalėjo būti subordinuota religijai.³ Nutoldamas

nuo Šalkauskio bei jo mokinių mąstymo, nors ir nesukūręs savos vieningos ir išbaigtos filosofinės sistemos (šiuo požiūriu Lietuvos filosofijos istorijoje jis neabejotinai liks nor ir svarbia, tačiau marginaline figūra), Lindė-Dobilas atrodo buvo mažiau saistomas rigoristinių normatyvinių nuostatų: menui jis teikė didesnę autonomiją. Sutikdamas, kad religijos tikslai pranoksta meno siekinius, jis vis dėlto nesutiko, kad dėl šios vienintelės priežasties menas turi paklusti religijos reikalavimams: „Kūryba yra sintezė *a priori* ir *a posteriori*. Ji yra sintezė *a priori*, tai reiškia, kad kūrėjas tegali tai išplėtoti, kas jam įgimta; ji taip pat sintezė *a posteriori* – ji susintetina žmogaus prigimtį ten, kur religija neleidžia jai pilnai pasireikšti...“⁴ Tai reiškia, kad menas, nors ir gimęs religijos lopsyje yra ir gali būti svarankiškas keldamas sau tikslus ir rinkdamasis priemones jiems išreikšti. Dobilo raštuose daug svarstoma apie žmogų, jo esmę ir prigimtį. Akivaizdu, kad jo lūpomis šneka ne rūšiai pamokslaujantis dvasiškis, o meno kūrėjas, leidžiantis laisvai plėtotis žmogaus savasčiai ir kūrybiniam pradui. Jo buvęs mokinys Juozas Keliuotis vėliau gana išvalgiai pastebės, kad „J. Lindė-Dobilas ėjo organišką sintezės keliu. Jis laikėsi Goethės pažiūrų į žmogų, žmogus esanti organiška būtybė, jam negalima primesti svetimų pradų, saivališkai jo nei keisti, nei skaldyti negalima, reikia jam tik leisti laisvai augti ir plėtotis, reikia jis tik skatinti gyventi pilnutiniu gyvenimu. Pilna, visapusiškai išplėtotą, harmoniškai suderintą dvasia – tai buvo jam žmogaus idealas.“⁵

Studija *Ar paseno Tėnas*, atskira knyga paskelbta 1927 metais, atspindi kai kurias idėjas, kurias rašytojas plėtojo vėlyvuosiuose raštuose. Jau pats studijos objekto pasirinkimas akivaizdžiai rodo, kad Lindė-Dobilas buvo nelinkęs pataikauti jo meto intelektualinėms madoms, nepelnytai nuvertinusioms nesenos praeities mąstymo būdus. Atmetęs griežtą prancūzų filosofo ir kultūros istoriko Hipolito Taine'o determinizmą ir natūralizmą bei išryškines, jog šis pernelyg menką vaidmenį skyręs menininko individualybei, Lindė-Dobilas išaukštino jo sistemą kaip kompleksiską meno esmės, formų, tikslų ir kilmės tyrimą. Taine'o pozityvizmo revizija, o kartu ir Dilthey'aus fenomenologijos tyrimas, pateiktas tame pačiam veikale leido jam išryškinti žmogaus reikšmę kultūroje, žmogų jis apibūdino kaip meno pagrindą, o jo jausmus ir patyrimą – meno šaltinius. Viena iš šios studijos pasirodymo priešasčių buvo tam tikras šio įdomaus mąstytojo kūrybos ignoravimas. Nors ir pripažindamas, kad Taine'o pozityvizmas bei meno reiškinių saistymas su gamtine ir kultūrine aplinka, grindžiant kūrybos faktus analogijomis su botanika yra gana ribotas, Lindė-Dobilas negalėjo nesižavėti šio prancūzų autoriaus mąstymo visumiškumu, bei siekiu atskleisti meninko kūrybos paslaptis per konkretaus laikotarpio dvasinės kultūros, menininkų „šeimos“ bei dailininko kūrybos visumos tyrimus. Apibendrinamas Taine'o filosofijos analizę, jis padarė keletą išvadų, susijusių su sąlygomis laisvai ir nevaržomai kultūros kūrybai. Pasak jo, pirmiausia dera suprasti

žmogaus aplinką ir socialinę sistemą, ir antra, individo laisvę ir spontaniškumą.⁶

H. Taine'o sistemos studiją perdėm nepalankiai sutiko katalikiškas pažiūras puoselėjęs Kauno Vytauto Didžiojo universiteto profesorius Juozas Eretas, atvykęs dėstyti į Lietuvą iš Šveicarijos. Jo kritika buvo įžeidi: lietuvių rašytojas buvo apkaltintas stokojuantis „šalto proto, neturintis aiškaus metodo ir propoguojuantis autorių, kurio pažiūros įtrauktos į Katalikų Bažnyčios sudarytą *Index librorum prohibitorum* (*Draudžiamų knygų sąrašą*). Tačiau vienas esminių Juozo Ereto taikinių buvo Julijono Lindės-Dobilo pateikta gana negailestinga Lietuvos intelektualinio gyvenimo ir kultūros kritika. Kaip ir daugelis kitų rašytojo straipsnių, ši studija buvo kupina nukrypimų į įvairias vietinio kultūros gyvenimo sritis, pastebint jų trūkumus, o kartais ir akis badančias „viduramžiškos“ gyvensenos ir santykių apraiškas. Viduramžiškumas, suprantama, buvo metafora, kurią rašytojas pasitelkė pagrįsti ne kartą išsakytai tezei, kad Lietuvai būtinas kultūros renesansas.

Viduramžių sampratą, kaip jau minėjau, Lindė-Dobilas interpretavo gana laisvai, nutoldamas nuo jos tiesioginės reikšmės. Jis tvirtino, kad tiek kultūriškai, tiek psichologiškai Lietuva viduramžių niekada negyveno. Galima sakyti, kad jos „veikimo“ lauką jis išplėtė iki modernųjų laikų, t.y. pirmosios nepriklausomybės laikotarpio, kai prasidėjo rimtas kultūros kūrimo darbas, vykęs toli gražu ne be priekaištų. Atsakydamas Juozui Eretui jis teigė, kad Lietuvoje nėra tikro, aukšto meno, kadangi

„...nėra žmogaus, nėra idealo ieškojimo; kad me vadovaujamės viduramžio scholastišku protu, kuris suskirstė mus į partijų partijėles ir uždegė tokiu žiauriu fanatizmu, kad mūsų inteligentija ėmė eiti kultūroj atgal, o ne į priekį. Tokia dvasios būklė netinka kūrybai, bet ji, – taip pakeliui pastebėjau, – neleidžia mums ir politiškai susiprasti...“⁷

Polemika su ideologiškai angažuotu kritiku, kuris savo potekstėmis leido suprasti, kad Julijonas Lindė-Dobilas nusižengia institucijai, kuriai jis tarnauja – Romos Katalikų Bažnyčiai, nė kiek nesusilpnino rašytojo įsitikinimo, kad kultūros brandai būtina laisvė ir tolerancija. Galiausiai, ji ir yra tos brandos šaltinis ir sąlyga. Pakilęs ginti „bedieviškumu“ kaltinto prancūzų filosofo ar pozityvistu apšaukto daktaro Vinco Kudirkos, jis nesitaikstė su ideologiškai angažuotas, dominuojančio kultūros diskurso primestais požiūriais. Pavyzdžiui, rašydamas apie Kudirką ir jo nuopelnus Tėvynei, Lindė-Dobilas pabrėžė skirtumą tarp dviejų esmingai skirtingų dalykų: humanistinės ir pozityvistinės ideologijos. Jo įsitikinimu, Kudirkos išpažinta ideologija negali būti sutalpinama po pozityvizmo skėčiu, pirmiausia jau vien todėl, kad pozityvistu šis galėtų būti vadinamas tuo atveju, jei būtų vystęs Auguste'o Comte'o idėjas kaip filosofas, tačiau lietuvių atgimimo šauklys rinkosi ne abstrakčios kontempliacijos ir interpretacijos, bet praktinio veikimo kelią.

Šiame straipsnyje plačiau nesigilinsiu į rašytojo estetinių pažiūrų raidą, kadangi ši problematika jau gana išsamiai nagrinėta kito autoriaus studijoje.⁸ Čia tenoriu atkreipti dėmesį į tai, jog ir es-

tetinio pobūdžio raštuose aiškiai atskleidžia Lindės-Dobilo požiūriai į dvi galingas XX amžiaus pradžios ideologijas: marksizmą ir socializmą. Karlas Marxas, aiškindamas kapitalizmo sistemos esmę, jo nuomone, nesitenkino ekonominių sąlygų kritika, bet siekė sukurti naują universalią religiją. Dėl šios priežasties, kurti vien meniniams tikslams išipareigojusią poeziją socializmo sąlygomis yra iš esmės neįmanoma. Ji gali būti tik religinio pobūdžio, „bet jei socializmas tik religija, ir dar nesuuniversalinta, tai jis tegali turėti tik religinę ir poeziją. Ir tikrai SSSR literatūroj mes tik himnus ir terandam. Himnus socializmo dievams, išganytojams, apaštalams ir karžygiams.“⁹ Kas šiandien, susidūręs akis į akį su socializmo praktika, išdrįstų ginčyti, jog rašytojas, nors ir neturėjęs tiesioginės „proletarinės“ valstybės kultūros patyrimo, buvo be galo taikus, gerokai išvalgesnis nei daugelis kairiosios inteligentijos atstovų anuometinėje Lietuvoje, o kartu pranokęs ir daugelį Vakarų intelektualų, šlovinusių Sovietų Sąjungos kultūrinius pasiekimus.

Velesnėje esė *Ars Cognoscens* (1931), parašytoje atsiliepiant į didelį menotyrininko Jurgio Baltrušaičio straipsnį *Ars Sacrificans*, jis dar aiškiau atskleidė savo požiūrį į meną kaip autonomišką sąmonės dalį ir pažinimo formą. Nesutikdamas su Baltrušaičiu, kuris aiškino, jog menas pasireiškia trejopai: kaip žaidimas, pažinimas ir auka – o pastarasis yra „universalus elementas“, rašytojas tvirtino, kad tikroji meno esmė yra pažintinė intuicija. Glaustai apibendrinant Lindės-Dobilo estetiką, galima teigti, kad trečiajame XX amžiaus dešimtmetyje iūū

kūrybiškai eksploatavę H. Taine' o ir W. Dilthey' aus idėjas, ketvirtajame jį labiau patraukė intuityvistinė H. Bergsono ir B. Croce' s filosofija. Nors ir nesukūręs originalios filosofinės sistemos, ir reiškėsis labiau kaip vakarietišku idėjų mediatorius, rašytojas prasmingai praturtino to meto lietuvių kultūrą įdomiomis išvalgomis apie meno esmę, kurias reiškė iškiliausi to laikotarpio Vakarų filosofai, meno ir literatūros teoretikai (Croce, Ermatingeris, Walcelis ir kt.). Nors šiuo požiūriu jo vaidmuo yra gana kuklus, intelektualinis jo svarstymų meno, kultūros ir visuomenės temomis indėlis gero kai pranoksta jo, kaip filosofijos interpretatoriaus ir švietėjo pasiekimus.

Kaip minėta, Julijonas Lindė-Dobilas didžiausią pėdsaką grožinės literatūros istorijoje paliko vieninteliu savo romanu, paskelbtu 1912 metais, tačiau jo pedagoginė, publicistinė ir visuomeninė veikla dar labiau sustiprino ir šiaip nemenką žinomo rašytojo reputaciją. Nors literatūros kritikos žanrą jis plėtojo seniai, poslinkis meno filosofijos bei kultūros kritikos link labiausiai atsiskleidė 1927–1934 metų laikotarpiu, kai buvo sukurti brandžiausi Lindės-Dobilo teoriniai kūriniai. Beje, ne vienas iš jų buvo kupinas ekskursų į Lietuvos istoriją, nors griežčiau vertinant jo raštai nėra istorinio pobūdžio. Istorija jam veikia tam tikras laukas, į kurį jis perkelia ir kuriame išbando savo idėjas, pasitikrina hipotezes. Kaip ir Stasys Šalkauskis, jis skyrė tris Lietuvos kultūros raidos tarpsnius: aukso amžių, lenkų kultūros dominavimo laikotarpį ir nacionalinį atgimimą. Pasak rašytojo, nors kalba yra

tautinės dvasios dalis, tauta gali išreikšti savo charakterį net ir tuomet, jei iš jos atimama jos gimtoji kalba. Tai implikuoja, kad tauta tęsia savo egzistenciją ir tada, kai praranda gimtąją kalbą, o toks teiginys nesutapo su dominuojančia tarpukario Lietuvos kultūros ideologija: moderniosios tautos rekonstravimu išimtinai kalbiniu pagrindu. Esė *Vytauto asmenybė* (1930) jis teigė, kas būtent idealizmas tautinio atgimimo laikotarpiu tarsi *ex nihilo* sukūrė lietuvių tautą, o vėliau ėmė stiprėti materializmas, kuris sukėlė kultūros krizę. Be to, jo nuomone, tautinio atgimimo laikotarpis sukūrė „nacionalinės dvasios“ potencialą, kuri reikėjo pripildyti kultūros turiniu.

Rašydamas tautų psichologijos tematika (įdomu, kad pirmasis šio pobūdžio tekstas publikuotas 1922, antrasis gero kai vėliau – 1934 metais), Lindė-Dobilas lygino dvi istoriškai artimas, tačiau skirtingas kultūras: lietuvių ir latvių. Idealizmas ir materializmas buvo dvi esminės sąvokos, kurias pasitelkęs jis aiškino katalikiškosios ir protestantiškosios etikos skirtumus, nors šių dviejų krikščionybės atšakų skirtumų niekuomet nebuvo linkęs dramatiuoti ar perdėti sureikšminti. Galiausiai, juk tai dvi gyvybingos to paties kelmo atžalos. Pa-teikdamas abiejų kultūrų charakteristikas, jų skirtumams ir savitumui paaiškinti pasitelkė Fausto ir Mefistotelio simbolines figūras. Lietuvių kultūrai, kurioje, pasak jo, vyravo „jausmai ir fantazija“ priešino ant tvirtesnio pagrindo surestą latvių kultūrą, valdomą praktiško proto (Mefistotelio). Jis buvo tvirtai įsitikinęs, kad tolesnės lietuvių

kultūros raidos perspektyvos buvo susijusios su tuo, kaip ji, būdama gaivališka, intuityvi, linkusi į idealizmą, sugebės papildyti save praktiškumu arba kitaip sakant, mefistoteliškosios kultūros elementais, t.t. kaip ji gebės inkorporuoti praktišką protą. Verta pastebėti, kad jam rūpėjo ne tik abstrakti teorinė šių dviejų kultūrų sąveika, bet ir praktiniai politikos aspektai; jis akino imtis veiksmo kuriant kultūrinę ir politinę abiejų giminingų tautų kultūrinę ir politinę sąjungą, tačiau jokių būdu nekeldamas asimiliacijos idėjų. Kita vertus, šios išvalgos aiškiai liudija, kad Lindė-Dobilas buvo nepatenkintas anuometinėmis lietuvių kultūros formomis ir troško išvystyti jas, pasitelkus kitos giminingos

kaimyninės baltų tautos charakterio elementus. Žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, tai buvo požiūris gerokai pranokęs ano meto lietuvių ir, veikiausiai, latvių politikų mąstyseną bei siaurų partinių ir pasaulėžiūrinių interesų nulemtą politinį diskursą. Kita vertus, jo požiūris į kultūros elementų „skolinimąsi“ liko už praktinio veiksmo ribų. Ir ne vien dėl anuometinės politikos trumparegiškumo, bet ir dėl Lindės-Dobilo kritikai būdingo fragmentiškumo. Šiuo požiūriu, jo amžininkas geopolitikas profesorius Kazys Pakštas buvo už jį pranašesnis: netgi iš pirmo žvilgsnio absurdiškas idėjas pastarasis grindė ne vien teorinėmis išvalgomis, bet ir praktiniais apskaičiavimais.

VIETOJ IŠVADŲ

Julijonas Lindė-Dobilas – rašytojas, mąstytojas, švietėjas ir publicistas, be to Katalikų Bažnyčiai atsidavęs žmogus yra ganėtinai išskirtinė asmenybė lietuvių intelektualinės kultūros istorijoje. Rašytojas ir pedagogas, niekuomet nelaukęs savęs visuomenės ar kultūros kritiku (juoba, kad šios sąvokos tarpukario Lietuvoje visai nebuvo vartojamos) įnešė tikrai nemenką indėlį į viešąjį intelektualinį gyvenimą ir kultūros kritiką, stiprindamas kolektyvinio sąmoningumo ir savirefleksijos galias, kurių trūko jaunai, iš priespaudos pakilusiai Lietuvos visuomenei. Niekuomet nesišliejęs prie jokios politinės partijos ar ideologinės srovės, abejojęs bet kokiomis ano meto Lietuvos visuomenėje plitusių pasaulėžiūrinių doktrinomis (ir išlikęs krikščioniškų

pažiūrų rašytoju), jis kūrė savitą Lietuvos kultūros praeities ir jos ateities viziją.¹⁰ Jautrus kultūros interpretatorius ir išvalgos rašytojas nieku gyvu nesutiko, kad iš svetimo jungo išsivadavusi tauta sukurtų ne mažiau ribotą „tautinį“ kultūros rezervatą, cenzūruodama „pavojingą“ mintis, idėjas ar mąstymo būdus. Iš tikimybė geriausioms klasikinės Vakarų kultūros tradicijoms, ko gero, ir buvo tas šaltinis, iš kurio Julijonas Lindė-Dobilas sėmėsi tikėjimo žmogaus ir kultūros savitumu, unikalumu, o kartu ir kultūrų sąveikos galiomis. Nė kiek neperdedant galima teigti, jog ši išskirtinė mūsų moderniosios XX amžiaus kultūros asmenybė nubrėžė mąstymo trajektoriją, kuri ir šiandien žadina mus neužsisklęsti realiuose ar virtualiuose minties rezervatuose

se, bet žengti gilyn, „slėpiningojo dvasios pasaulio“ link. Žinoma, jei išsikapstę iš slegiančio materializmo ir vartotojiškos ideologijos sumaišties suvoksime, kad toks pasaulis iš tiesų egzistuoja. Beje, apie dvasios „slėpinius“ Julijonas Lindė-Dobilas, veikiausiai kalbėjo ne kaip krikščionių mistikas ar juo labiau teologas, bet kaip meno kūrėjas, tikintis ir suvokiantis, kad anapus materialumo plyti dimensija, kurią visuomet gaubė ir gaubs paslaptis.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Julijonas Lindė-Dobilas. *Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*. – Vilnius: Vaga, 1996, p. 172. Beje, reikia pastebėti, kad šiame kruopščiai parengtame rinkinyje sutelkti svarbiausi jo estetikos ir kritikos tekstai, išskyrus keletą šiam svarstymui mažiau reikšmingų tekstų.
- ² Ten pat, p. 173.
- ³ Stasys Šalkauskis. *Raštai*. Parengė Arūnas Sverdiolas. – Vilnius: Mintis, 1990, t. 1, p. 428.
- ⁴ Julijonas Lindė-Dobilas. *Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*. – Vilnius: Vaga, 1996, p. 183.
- ⁵ Juozas Keliuotis. *Meno tragizmas*. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997, p. 221.

Ši svarstymą galima baigti pagrįstu teiginiu, kad Lietuvos kultūros kritikos ir intelektualinio gyvenimo istorijoje Julijonas Lindė-Dobilas liks išskirtine figūra. Ir ne dėl savo kritikos darbų gausos (jie sutelpa į vienai vieną tomą), bet dėl intelektualinio laisvumo, anuometinia- me kultūros kontekste drąsių ir netikėtų minties proveržių, netikėtos įprastinių sąvokų interpretacijos ir, galiausiai, nuoširdaus susirūpinimo lietuvių kultūros ateitimi.

- ⁶ Julijonas Lindė-Dobilas. *Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*. – Vilnius: Vaga, p. 310.
- ⁷ Ten pat, p. 34.
- ⁸ Alfonsas Andriuškevičius. *Menas ir grožis lietuvių estetikoje 1918-1940*. – Vilnius: Mintis, 1989.
- ⁹ Julijonas Lindė-Dobilas. *Į slėpiningąjį dvasios pasaulį*. – Vilnius: Vaga, p. 192.
- ¹⁰ Almantas Samalavičius. *Between Ideology and the Criticism of Culture: the Case of Julijonas Lindė-Dobilas // Lithuanian Philosophy: Persons and Ideas*, ed. Jūratė Baranova. – Washington D.C.: Council for Research in Values and Philosophy, 2000, p. 164.